

Kopējo situācijas novērtējumu ir salīdzinoši grūti sniegt, jo katrai lauksaimniecības nozarei ir savas stiprās un arīdžan vājās puses. Turklāt pat Latvijas mērogā ir ļoti atšķirīga situācija reģionu griezumā – gan pēc saražotās produkcijas apjoma, gan pēc saimniecību lieluma, gan pēc to ienākumiem un pat darbības jomām. Ja raugās uz lauksaimniecības produkcijas izlaidi, tad kopš Latvijas iestāšanās ES 2004. gadā tā ir pieaugusi vairāk nekā divas reizes, kas ir visstraujākā izaugsme visā Eiropas Savienībā. Vienlaikus ir cits parametrs, kurā Latvija būtiski atpaliek.

Proti, Latvijā 70% no lauksaimniecībā nodarbinātajiem ir paši zemnieki vai viņu ģimenes locekļi, radinieki, savukārt Eiropā tādu ir tikai 50%. Šie skaitļi ļauj secināt, ka Latvijā lauksaimniecībā ir par 50% mazāks algoto nodarbināto skaits nekā ES. Vēl viens parametrs – vidēji viens nodarbinātais lauksaimniecībā Latvijā 2019. gadā saražoja produkciju 22 600 eiro apmērā, bet Eiropā vidēji viens šajā nozarē strādājošais saražoja produkciju par 52% vairāk. Tāpat Latvijā no viena hektāra zemes saražoja produkciju par apmēram 770 eiro, taču tas ir par 70% mazāk nekā Eiropā. Protams, Latvijā ir lauksaimnieki, kuri šos ES vidējos rādītājus ir sasnieguši un pat pārsnieguši, tomēr vairums tos sasniegt vēl nespēj.

Jāņem vērā, ka Eiropā ir citāda lauksaimniecības struktūra, jo ir vīnogu lauki un daudz citādu dārzeņu, augļu, kurus Latvijā nav iespējams izaudzēt tieši klimatisko apstākļu dēļ. Pēdējo gadu laikā Latvijā pieaudzis vidējās lauku saimniecības izmērs, vienlaikus samazinājies mazo saimniecību skaits.

Visstraujāko pieaugumu uzrāda tieši lielās saimniecības, kurās pieauguma ātrums apmēram četras reizes pārsniedz ES vidējo pieauguma tempu. Iepriecina arī ražīguma pieaugums, piemēram, graudkopībā tas pieaudzis par 92% (rudziem par 100%, kviešiem par 80%). Jāņem vērā, ka Latvija pēc eksportēto graudu apjoma – vairāk nekā 3 milj. t – ir pasaules 15 lielāko šī produkta eksportētāju vidū un tā ģenerē apmēram 520 milj. eiro lielus ienākumus. Latvija ar Lietuvi lielāko graudu eksportētājvalstu vidū cīnās par 13.–14. pozīciju pasaulē. Graudkopību, it īpaši

pēdējos gados, būtiski stimulējis ārējā pieprasījuma pieaugums un arīdzan globālā cenu inflācija.

Vēl viena lauksaimniecības nozare, kuras produkcija tiek eksportēta, ir piensaimniecība, tās saražoto produktu apmērs Latvijas iekšējā tirgus vajadzības (patēriņu) pārsniedz divas reizes. Tiek eksportēti ne tikai piena produkti, bet arī svaigais piens – lielākoties uz Lietuvu un nedaudz arī uz Igauniju. Citās lauksaimniecības jomās varbūt tik lielu sasniegumu, vismaz pagaidām, nav, bet tas nenozīmē, ka tajās nav notikusi attīstība. Kopējais ES tirgus ir lieliska noieta tirgus iespēja visiem Latvijas lauksaimniekiem, vienlaikus kopējā lauksaimniecības politika sniedz būtisku atbalstu, taču tas nenozīmē, ka nav problēmu un izaicinājumu.

Vai Latvijas lauksaimnieki ir konkurētspējīgi, it īpaši salīdzinājumā ar veco ES dalībvalstu konkurentiem, kuri saņem ievērojami dāsnākus tiešmaksājumus?

Šis jautājums ir bijis un būs svarīgs gan Latvijas lauksaimniekiem, gan ministriem, gan visu līmeņu politiķiem, jo īpaši, ja pēdējo gadu laikā zemnieku izmaksas Latvijā ir augušas un tās tikai pavisam nedaudz atpaliek no veco ES dalībvalstu zemnieku izmaksām. Turklāt vairākās sfērās – minerālmēslu, degvielas, tehnikas – izmaksas Latvijā ir tieši tādas pašas kā, piemēram, Vācijā vai Dānijā. Vienīgais būtiskais izņēmums ir darbaspēka izmaksas. Tieši tāpēc jautājums par tiešmaksājumu apmēru Latvijai bija Ministru prezidenta, Zemkopības ministrijas un visu lauksaimnieku uzmanības degpunktā, kā rezultātā mums izdevās panākt vienošanos par to palielinājumu no 77% līdz 82% salīdzinājumā ar ES vidējo.

Līdz ar to pašlaik tiešmaksājumu apmērā Latvija ir pielīdzinājusies Rumānijas un Bulgārijas līmenim, un faktiski piecām valstīm (ieskaitot Igauniju un Lietuvu) tas ir identisks, bet ir lēmums, ka tas pakāpeniski tiks paaugstināts. Tiešmaksājumu apmērs ir svarīgs, raugoties uz nozares izaugsmi, attīstību, transformāciju un pielāgošanos jaunajām prasībām. Ja Latvijas lauksaimnieki nesaņems tiešmaksājumus vismaz ES vidējā apmērā, tad tendence par vienas – mononozares – dominanci varētu arī saglabāties. Taču notikusī lauksaimniecības transformācija bez jaunām darbavietām

laukos ir būtiski samazinājusi iedzīvotāju skaitu, kas nebūt nav labs rezultāts. Ir daudz jautājumu, kas būtu jārisina, proti, jāveido atbalsta pasākumi vidējo un mazo saimniecību izaugsmei, lauksaimnieku diversifikācijai, veicinot augļu, dārzeņu un ogu ražošanu, vienlaikus stiprinot piegāžu ķēdes un šo saimniecību kooperāciju, jo graudu audzētāju kooperatīvās sabiedrības ir pierādījušas sevi kā lielu spēku gan saražotās produkcijas realizācijā ārzemēs, gan arī šo kultūru audzētājiem nepieciešamo izejmateriālu sagādē.

Jādomā arī par cita veida darbavietu – ārpus lauksaimniecības – izveidi laukos, tādējādi dodot iespējas nopelnīt cilvēka dzīvei cienīgu algu un bremzējot vai pat apturot lauku iedzīvotāju pārcelšanos uz pilsētām. Šo uzdevumu īstenošanai nepieciešamo finansējumu var piesaistīt gan no ES Atveseļošanas un noturības mehānisma, gan arī valsts budžeta. Par šiem jautājumiem ar lauksaimniecības nozares organizācijām un ekspertiem notiek diskusijas, lai jau no 2023. gada varētu piedāvāt konkrētus risinājumus. Mērķis ir līdz šīs vasaras vidum izstrādāt nozares stratēģiskā plāna projektu. Virsmērķis – panākt, lai pašreizējās saimniecības nezaudētu konkurences cīņā ar vecajās ES valstīs strādājošajiem ražotājiem.

Kā saimniekošanu ietekmēs jaunās Eiropas iniciatīvas – mazāk augu aizsardzības un mēslošanas līdzekļu, kā arī CO2 izmešu? Kā mainīsies ražošanas izmaksas un produktu gala cenas veikalos?

Zaļā kursa ieviešana būs milzīgs izaicinājums ne tikai Latvijas, bet visas Eiropas zemniekiem, jo notiks fundamentāla ekonomiskās paradigmas maiņa, būs jauns vērtību princips. 2015. gadā, kad Latvija bija ES prezidējošā valsts, tika nosprausts mērķis – samazināt emisijas par 40%, bet tagad tas jau paaugstināts līdz 55%. Savukārt Latvija ir samazinājusi emisiju apmēru par 57%, tāpēc arī 55% samazinājums nav neiespējams, svarīgākais ir, kurā virzienā tiks vērstas aktivitātes.

Lielākie emisiju avoti ir ne tikai rūpniecība, enerģētika, bet arī transports un lauksaimniecība – zemes apstrāde, lopkopība. Latvijas gadījumā būs jāizvērtē visi minētie sektori un jāvienojas, kur, cik daudz un kādā veidā tiks mazinātas emisijas.

Transporta segmentā jau ir anonsēti priekšlikumi, piemēram, par mobilitātes pasākumiem Rīgā un tās apkaimē, transportlīdzekļiem, enerģētikā ir un būs jautājumi saistībā ar apkuri un energoefektivitāti. Neraugoties uz minēto, ES Zaļais kurss atstās ietekmi uz Latvijas lauksaimniekiem, un 30% no atvēlētā finansējuma nozarei būs jānovirza jautājumiem, kas saistīti ar klimatu. Būs pasākumi, par kuriem lauksaimnieki saņems papildu atbalstu, piemēram, par mazāku augu aizsardzības un mēslošanas līdzekļu izmantošanu.

Arī investīciju programmā tiks paredzēts atbalsts (arī lielajām saimniecībām) tieši saistībā ar klimata neitralitātes jautājumu risināšanu. Viskritiskākā situācija CO₂ izmešu samazināšanā būs piena lopkopībā, kurā ir vislielākās emisijas un visgrūtāk tās samazināt. Protams, ir lielas iestrādes par emisiju savākšanu un biogāzes ražošanu, ko savukārt izmantotu enerģētikā, taču tas ir salīdzinoši dārgs risinājums, it īpaši mazākām saimniecībām. Alternatīva šim risinājumam ir tikai optimizācija, jeb, citiem vārdiem sakot, liellopu skaita samazināšanā. Latvijas zinātnieku ieteikums emisiju samazināšanai piena lopkopībai ir tās pārceļšana uz bioloģisko sektoru un dzīvnieku turēšana pēc citiem principiem. ES kā Zaļā kursa īstenotājai būs jādomā, pēc kādiem principiem notiks turpmākā sadarbība ar citām valstīm, kuras nav ES dalībvalstis, kurām nav tik ambiciozu klimata mērķu, kādi ir Eiropai.

Proti, ES nevar savus pašmāju ražotājus nostādīt sliktākā situācijā nekā trešo valstu piegādātājus, līdz ar to šiem ārvalstu produkcijas piegādātājiem būtu jānosaka un jāievēro tādas pašas prasības un nosacījumi, kādus ievēros ES lauksaimnieki. Pretējā gadījumā ES ražotāji, kuri ievēros emisiju, augu aizsardzības līdzekļu un minerālmēslu lietošanas samazināšanas prasības, nebūs konkurētspējīgi ar trešo valstu piegādātājiem ES iekšējā tirgū, nemaz nerunājot par pasaules tirgu. Šādu situāciju var novērot jau pašlaik, kad tepat netālu, Ukrainā, ražo tādu pašu produkciju kā ES, bet ražošanā izmanto citas metodes un prasības, kā dēļ šajā valstī saražotā produkcija ir ievērojami lētāka un izstumj no tirgus godprātīgi ES prasības ievērojošos pašmāju ražotājus. Tas nozīmē, ka ieejai ES tirgū jānosaka ne tikai kvalitātes un nekaitīguma prasības produktiem, bet arī to ieguves (ražošanas) principi, tehnoloģijas un

mehānismi, kā šīs prasības tiek ievērotas. Šo iemeslu dēļ arī ir plašas diskusijas ES līmenī par jaunu brīvās tirdzniecības līgumu slēgšanu un noslēgto līgumu papildināšanu atbilstoši jaunajām iniciatīvām un politikām.

Vai visa ES vienādā ātrumā pāries uz augu aizsardzības līdzekļu, mēslojuma un izmešu samazināšanu, vai arī ikviena dalībvalsts pati noteiks savu kustības ātrumu?

Visticamāk, katrai ES dalībvalstij būs savi mērķi un savs Zaļā kursa rīcības plāns, bet lauksaimniecībai ir kopējā ES politika, kas ļoti stingri regulē jomu. Protams, katrai ES dalībvalstij ir savas specifiskās nianšes, un tas nozīmē, ka tās arī atspoguļosies to rīcībā. Visā ES vienāda kustības ātruma noteikšana ir iespējama, bet to, kā tas materializēsies, rādīs laiks.

Ko nozīmēs lauksaimniekiem un patērētājiem ES virzītā ideja no lauka līdz galdam, kurā uzsvars tiek likts uz bioloģisko lauksaimniecību, kurā iegūstamās produkcijas apjoms no vienas vienības ir ievērojami zemāks un tā ir dārgāka nekā konvencionālajā lauksaimniecībā iegūstamā raža?

Šī ir būtiskākā dzīvesveida izmaiņa pēdējo 50–70 gadu laikā, un pašlaik esam tikai pašā ceļa sākumā. Par to vēl būs nepieciešamas daudzas diskusijas un dažādu iedzīvotāju grupu viedokļu tuvināšana par pārtikas kvalitāti, kvantitāti, cenu un to, kur atrast šo triju viedokļu līdzsvaru. Protams, šajā uzstādījumā ir savas pretrunas: cilvēka veselība pret produkcijas cenu, tātad pieejamību – mūsu iedzīvotāju pirktspēju. Ar vienkāršu eiro vai centu cilvēku veselību pēc 10–15 gadiem izmērīt nevar. Dažās ES dalībvalstīs par šiem jautājumiem jau notiek plašas diskusijas, citās tās vēl tikai sākas.

Latvijas bioloģiskās lauksaimniecības produkcijas patērētāji lielākoties ir ārzemēs, un tāpēc šī joma savus produktus eksportē uz tā dēvētās vecās ES dalībvalstīm – Vāciju, Dāniju. Šobrīd 14% lauksaimniecībā izmantotās zemes izmanto tieši bioloģiskās produkcijas ražošanai, kas Latviju pēc bioloģiskās lauksaimniecības aizņemtās platības ierindo 6. vietā visā ES, vienlaikus uz šīs zemes saražo tikai 7% no kopējās produkcijas. Tās ir mazākas ražas. Vienlaikus šis jautājums nav tikai un vienīgi

lauksaimniekiem, bet gan visai sabiedrībai kopumā un valsts rīcībai – kā nodrošināt piegāžu ķēdes, sabiedrības iespēju iesaistīties bioloģiskajā saimniekošanā. To var īstenot, izmantojot zaļā iepirkuma mehānismu, iegādājoties pārtiku izglītības iestādēm, bērnudārziem, arī aizsardzības spēkiem, veselības un sociālās aprūpes iestādēm.

Kādu ietekmi uz lauksaimniecību, arī pārstrādi un tirgu atstājusi Covid-19 pandēmija?

Lai arī cilvēki bez pārtikas iztikt nevar, tomēr koronavīruss ir ietekmējis arī lauksaimniecību un pārtikas pārstrādi. Ir nozares, kuras ir guvušas lielākus ienākumus, ir arī tādas, kuras piedzīvojušas ienākumu kritumu un izmaksu pieaugumu. Covid-19 ietekme uz lauksaimniecības un pārtikas nozari Latvijā ir līdzīga tai, kādu izjuta tie, kuri šajā jomā strādā Lietuvā, Igaunijā un Polijā. Vienlaikus dažādas jomas šo pandēmiju izjutušas ļoti atšķirīgi, un arī tās laikā ir mainījušies problēmjautājumi.

2020. gada martā pēc Covid-19 ierobežojumu ieviešanas Latvijā un Eiropā bija jautājums par iedzīvotāju nodrošināšanas iespējām ar pārtiku. Pārtikas apgādes nepārtrauktības problemātikai tika izveidota pārtikas pārstrādātāju, ražotāju, tirgotāju un Zemkopības ministrijas ekspertu kopīga darba grupa. Tā kā Latvija pati sevi pilnībā spēj nodrošināt ar primārajiem pārtikas produktiem, tad arī pārtikas apgādes problēmjautājumi vairāk skāra tehniskas nianšes, nevis to būtību.

Svarīgs jautājums bija par epidemioloģiskās drošības prasībām pārtikas pārstrādes uzņēmumos, lai tajos neielastu Covid-19 un tādēļ nebūtu jāaptur ražošana, kas savukārt izraisītu visas ar to saistītās sekas (ieskaitot tukšus veikalu plauktus). Iedomājieties, kas notiek, ja fermā ir saslimuši cilvēki un nav, kam izslaukt govīs, bet tās bez slaukšanas nevar dzīvot. Bija daži gadījumi, kad pārtikas pārstrādes uzņēmumos kādam darbiniekam tika konstatēta saslimšana ar koronavīrusu, taču to skaits nebija kritisks pārtikas apgādes jautājumam.

Vienlaikus piena nozarē pandēmija samazināja patēriņu, un tādēļ saruka arī svaiga piena iepirkuma cenas, turklāt kādu brīdi vēl bija jautājums par robežu šķērsošanu produktu eksporta pasūtījumu piegādēs. Līdzīga aina tika novērota arī putnkopībā un gaļas lopkopībā. 2020. gada nogalē būtisku satricinājumu piedzīvoja cūkkopības sektors, jo būtiski – teju par pusi – saruka cūkgaļas cenas. Tas gan bija vairāk saistīts nevis ar koronavīrusa pandēmiju, bet ar Āfrikas cūku mēra izplatību Vācijā un Polijā, kā rezultātā Ķīna pārtrauca cūkgaļas iepirkumus Eiropā un šis eksportam sākotnēji paredzētais apjoms tika iepludināts kopējā ES tirgū. Tādējādi cūkkopībā ienākumi kopš 2020. gada novembra ir sarukuši teju par 50%, un šī ietekme ir jūtama joprojām.

Putnu gaļas un olu cenu sarukumu smagi izjūt arī putnkopji, kuriem, tāpat kā cūkkopjiem, produkcijas realizācijas cenu kritumu pavadīja izmaksu kāpums, proti, barības – sojas, graudu – cenu pieaugums. Savukārt graudkopjiem, tieši pretēji, 2020. gadā ievākta rekordraža – teju 3,5 miljoni tonnu, un pieaugušās graudu cenas pasaules tirgos ļāvušas palielināt savus ieņēmumus. Covid-19 seku likvidēšanai un konkurētspējas atjaunošanai valdība pērn atvēlēja 100 milj. eiro, kur lielākās saņēmējas bija piena lopkopība, cūkkopība. Šogad paredzēti vēl papildu 45 milj. eiro, kur lielākie saņēmēji būs cūkkopība un putnkopība. Pašlaik notiek Latvijas iecerētā valsts atbalsta mehānisma saskaņošana ar Eiropas Komisiju